

Arkæologisk undersøgelse
af
KÆRVEJ HØJBY, ETP.3
KULTURHISTORISK RAPPORT

J.nr. ROM 3247
Stednr. 020109-52
Kærvej Højby, etp. 3
Firestolpekonstruktion, kogegruberækker, hegn,
spredte anlæg
Bronzealder, jernalder, oldtid.
Matr.nr. 2a
Rorup sogn
Ramsø herred
Tidl. Københavns amt
© ROMU

ROMU
Roskilde
Frederikssund
Lejre

Resumé

Roskilde Museum foretog en arkæologisk nødudgravning af et planlagt udstykningsområde i marts 2016. I undersøgelsen blev fundet en mindre bygning, et par delvist bevarede hegn og et udsnit af to rækker jordovne (kogegruber), der også er påtruffet på marken syd for det her undersøgte areal.

Baggrund for undersøgelsen

Foranlediget af en forestående udstykning af parceller i henhold til Lejre Kommunes lokalplan LK41 for Valdemarsgård foretog Roskilde Museum i marts 2016 en arkæologisk forundersøgelse af dele af matrikel nr. 2a (Fig. 1, fig. 2).

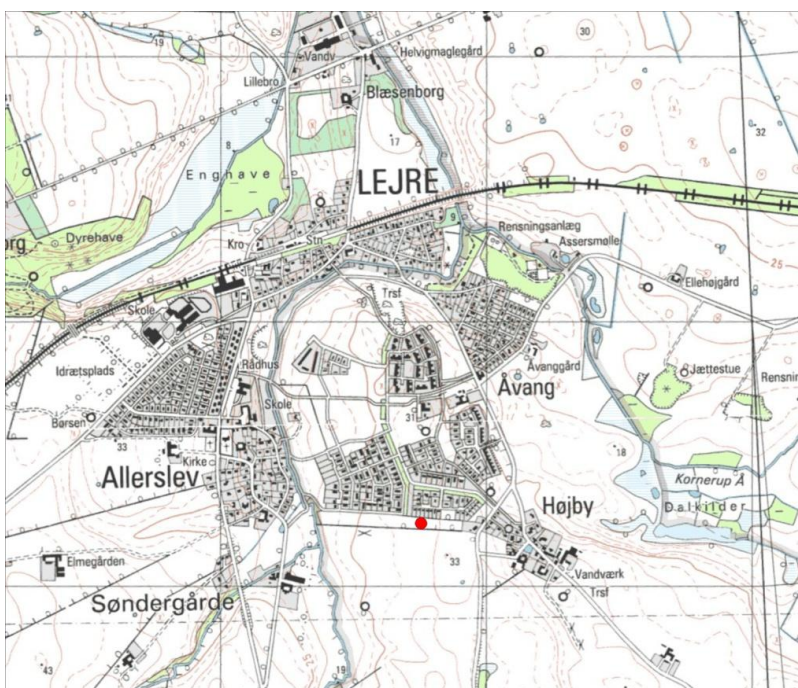

Fig 1: Udgravningens lokalitet på 4-cm kort.

Fig. 2: Udgravningsfeltet på ortofoto.

På matriklen syd for (matr.nr 9c) ligger en gravhøj (langhøj) fra tidlig bondestenalder (SB 020109-21), men også andre både bevarede og overpløjede gravhøje ligger på samme nabomatrikel (SB 020109-221, SB 020109-5, SB 020109-6).

Disse gravhøje, rækkerne af jordovne og jernalderbebyggelse fundet i prøvegravningen af matr.nr 9c (ROM 3247, Kærvej Højby, etp. 1+2), gav anledning til denne undersøgelse. I prøvegravningen af matrikel (2a) blev et par delvist bevarede hegn, en mindre bygning, spor af en anden bygning og to rækker af såkaldte kogegruber (jordovne) fundet, hvis forløb kunne følges på marken syd herfor (Fig. 3). Hegnene og husene blev undersøgt i prøvegravningen. Med ønsket om at undersøge kogegruberækkerne nærmere, blev en egentlig arkæologisk nødudgravning iværksat.

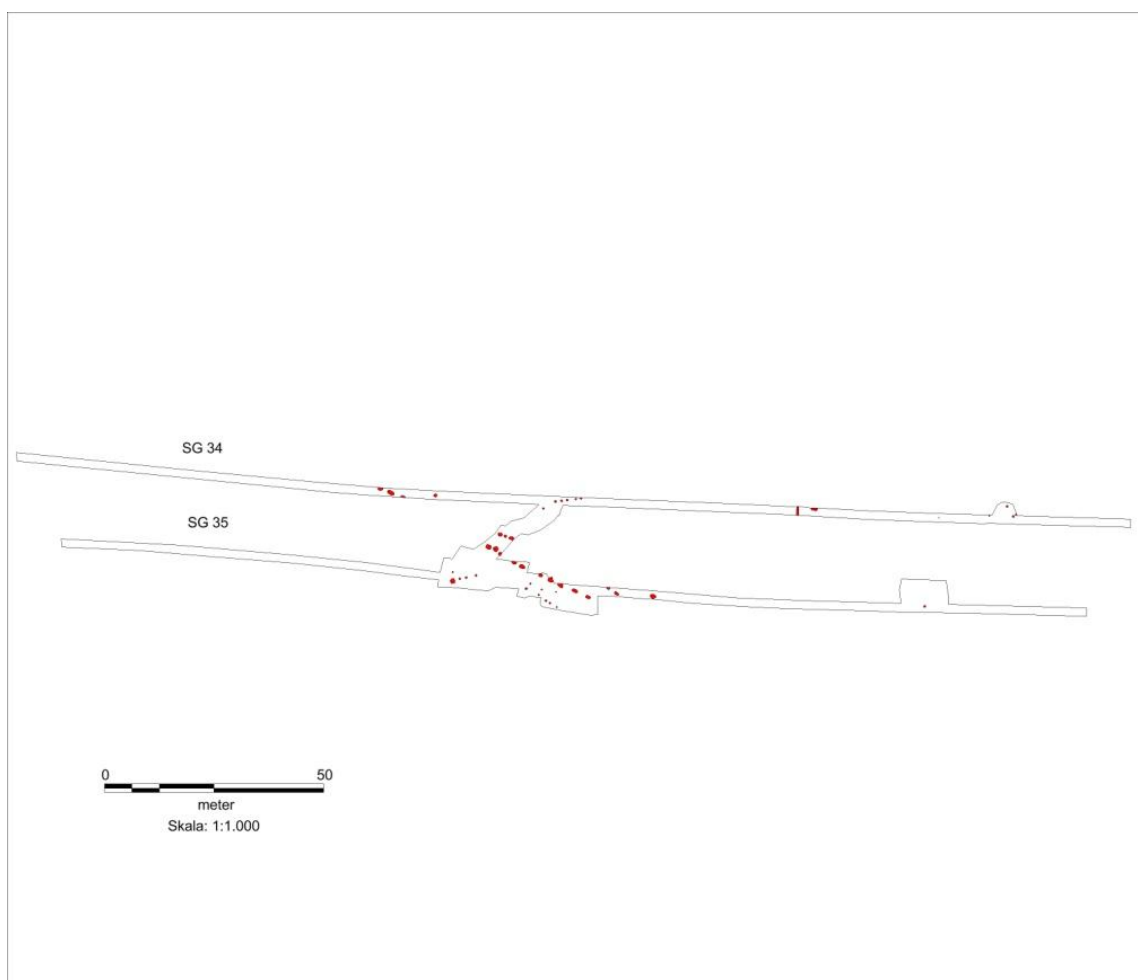

Fig. 3: Udgravningsfeltet med markerede anlæg.

Landskabet

Omgivelserne består af et jævnt bakket lermuldet morænelandskab sydligst i sognet, afløst af grustilblandet moræne i den nordlige del, beliggende omkring 29,5 m o h. Flere ådale gennemskærer sognet. Vandstanden har stået betydeligt højere end i dag, som har bevirket at ældre mosestrøg er blevet tørlagte.

Lige nord for det konkrete areal er bebyggelse blevet opført mellem 1976 og 2001. Øst for arealet ligger enkelte huse, hvoraf det ene har fungeret som Højby skole. Syd og vest for arealet er stadig marker, hvor flere gravhøje fra bondestenalderen, som tidligere nævnt er registreret. Muldlaget var 15 – 80 cm, hvor den mindste muldtykkelse befandt sig centralt i søgegrøft 35, og den største i samme område i søgegrøft 34.

Forløb, opmåling og dokumentation

Forundersøgelsen fandt sted i dagene 15. og 16. januar 2016. Udgravningen fandt sted d. 18. marts 2016. Vejret var skiftevis tåge og solrigt. Arealet var forundersøgt med to systematisk udlagte søgegrøfter. Grøfterne var orienteret øst-vest og lagt med ca. 18 m indbyrdes mellemrum. Til arbejdet anvendtes en gravemaskine på bælder, forsynet med en to m bred rabatskovl. Der blev foretaget udvidelser af søgegrøfterne ad hoc. Erkendte anlæg blev indridset med skovl og markeret med bambus pinde. Udgravede anlæg blev forsynet med A-nr (A362, A363 o.s.v), og tegnet i målestok 1:10 på millimeterkvadreret tegnefolie. Disse tegninger blev nummereret med fortløbende tegningsnumre (T6, T7 o.s.v). Fotos blev optaget med digitalt spejlreflekskamera. Alle nummereringer er fortsat fra ROM 3247, etp 1+2.

Arealet fra prøvegravningen blev ved udgravningen ikke afrømmet yderligere. De undersøgte anlæg blev forsynet med A-nr, og udgravede anlæg blev tegnet i målestok 1:10 på millimeterkvadreret tegnefolie. Alle nummereringer blev fortsat fra ROM 3247, etp 3, pg.

Arealet var flere steder præget af højtstående grundvand, hvilket betød at større mængder opstigende grundvand i søgegrøfterne, vanskeliggjorde registreringen af de fremkomne anlæg. Det var derfor ikke muligt at undersøge et formodet hegnsforløb i søgegrøft 34 nærmere.

Søgegrøfter og relevante fyldskifter blev indmålt med GPS, og er således georefereret horisontalt i Euref 89 UTM zone 32 og vertikalt i DVR90.

Feltet blev efter aftale med lodsejer tildækket efter endt udgravning

Undersøgelsens resultater

I alt blev der undersøgt 1260 m², i form af to grøfter af ca. 250 m. længde, med tre udvidelser hvor en af disse forbandt de to grøfter. I alt blev 47 anlæg erkendt. Heraf var 19 stolpehuller, 1 grube (affaldshul), 19 kogegruber (jordovne), 1 var en moderne nedgravning og resten viste sig ved nærmere undersøgelse, at være spor efter nu bortpløjede sten, eller naturfænomener. 15 stolpehuller viste sig at indgå i samlede konstruktioner, hvoraf fire indgik i en mindre bygning, to indgik muligvis i en bygning, hvis forløb strakte sig ud af det her undersøgte areal, fire indgik i et delvist bevaret hegn og seks indgik i et andet delvist bevaret hegn.

Overpløjet uregisteret gravhøj?

I den østlige del af grøft 34 lå en række stenspor (A374, A375) rundt om en større sten, hvor der blev foretaget en mindre udvidelse. Stensporene blev undersøgt nærmere mhp. at afklare om stensporene stammede fra en overpløjet ikke registreret gravhøj. A375 viste sig at være en dyregang og de øvrige stenspor havde ingen nedgravning. Da stensporene heller ikke forekom i et genkendeligt mønster, blev de ikke tolket som rester af en gravhøj.

Huskonstruktion K6 (A362, A363, A364, A365).

Cirka midtvejs i søgegrøft 35 lå der en firestolpekonstruktion (K6-A362, A363, A364, A365), med to sæt tagbærende stolpehuller (fig.4). Konstruktionen var muligvis en rest af et delvist bevaret såkaldt treskibet langhus, hvoraf de to vestligste sæt tagbærende stolper var bevaret og de to østligste tagbærende sæt, var bevaret bare i form af den sydligste stolpe (A366, A368).

Det treskibede langhus er en hustype der kendetegnes ved to parallelle rækker af spor efter de træstolper (tagbærende stolper), der har båret taget. Hustypen blev benyttet gennem størstedelen af bronzealder, jernalder og vikingetid i varierende størrelse og udformning. Afstandene mellem de enkelte stolpespor kan somme tider medvirke til en nærmere datering af den enkelte huskonstruktion.

Længdeafstanden mellem de to sæt vestlige bevarede tagbærende stolper i K6 var 2,88 m mellem de nordlige stolper (A363, A365) og 3,20 m mellem de sydlige tagbærende stolper (A362, A364). Tværsæendet mellem stolperne i de enkelte sæt var 1,5 m (A362, A363) og 1,4 m (A364, A365). Har disse stolper været del af et treskibet langhus, er længdeafstanden til det næste delvist bevarede sæt tagbærende stolper 3,12 m (A364, A366) og længdeafstanden til det østligste delvist bevarede sæt 1,78 m (A366, A368).

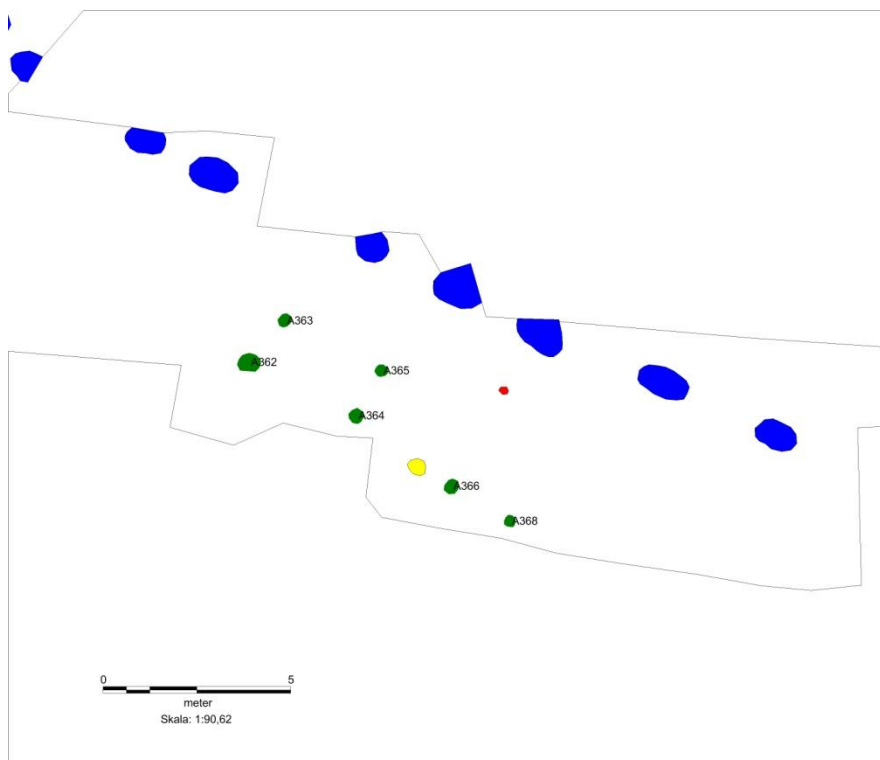

Fig. 4: Stolpehulskonstruktion i søgegrøft 35.

Tværsæendet i det enkelte sæt på 1,5 og 1,4 er meget lille og det må derfor antages, at såfremt disse sæt har indgået i en treskibet konstruktion har der ikke været tale om en bygning beregnet til beboelse, men i stedet for må betragtes som en økonomibygning tilhørende en gårdsenhed, der ligger udenfor det undersøgte areal. Længdeafstanden mellem de enkelte sæt er uregelmæssig, og forestiller man sig de nu forsvundne stolper, bliver husets grundplan trapezoidt, hvor det største tværsæend ville være i den østlige del af huset. Det andet tagbærende sæt fra vest A364 og A365 er placeret lidt for langt mod nord, i forhold til det langsgående forløb af huset.

K6 er meget uregelmæssigt bygget, såfremt det skal tolkes som et delvist bevaret treskibet langhus.

De østligste stolpehuller A366 og A368 var 28-29 cm dybe, hvilket kunne tale i mod at deres ”makkere” ikke var at finde. Selvom muldtykkelsen over konstruktionen K6 ikke var mere end 15 cm, er højdeforskellen på undergrunden mellem A366 og hvor en makker burde være at finde, bare på 7 cm. Da alle stolpehullerne i konstruktionen K6 er over 20 cm, virker det ikke sandsynligt at et par stolpehuller er forsvundet, som følge af pløjning. Det mest sandsynlige må derfor være, at K6 er en rektangulær firestolpekonstruktion.

Funktionen af firestolpekonstruktionen er ukendt, men må formodes at høre til en gårdsenhed der ligger udenfor det her undersøgte areal. Firestolpekonstruktioner er kendt primært fra bopladser, men kendes også fra gravpladser (ROM 1876 Kirke Hyllinge Kirkebakke). Firestolpekonstruktioner er fundet på både bronzealder- og jernalderbopladser (Mikkelsen 2012: 50f, Madsen 2006: 18ff) og den her fundne kan ikke dateres nærmere end til dette.

De to østlige stolper A366 og A368 er i fyld så ensartet at selvom deres udseende i snit ikke er ens, er det muligt at A366 alligevel har tilhørt en konstruktion, hvori A368 indgår. Konstruktionen strækker sig mod sydøst, men på grund af et fredet dige, blev det undersøgte areal ikke udvidet i denne retning.

Delvist bevaret hegn

123 – 133 meter mod vest, cirka midt i søgegrøften lå en række stolpehuller på en østnordøst-vestsydvest gående række (Fig. 5). Anlæggene fik ikke anlægsnumre, da den øjeblikkelige trækken op af grundvand, forhindrede yderligere undersøgelse. Stolpehulsrækken lå i en forsænkning i landskabet, hvorpå der lå 80 cm muld. Området var meget vådt og der sås vådbundsaflejringer i profilen. Naboer kunne fortælle at der netop på dette område stod blankt vand i nedbørsrige perioder. Et enkelt stolpehul blev snittet, men ej registreret. Anlægget blev af udgraver tolket som værende et stolpehul. Stolpehulsrækken kan være et udsnit af et delvist bevaret hegn, som ikke fortsatte umiddelbart mod vest. Rækken blev ikke afdækket mod øst. I udvidelsen mod syd, som forbandt de to søgegrøfter, var der intet spor af stolpehulsrækken. Da stolpehulsrækken lå i nederst i en fordybning, må det antages at stolpehullerne ikke er forhistoriske, da området må have stået under vand før dræning.

Delvist bevaret hegn? (A370, A371, A372)

Vest for K6, lå en stolpehulsrække sydvest-nordøst, som bestod af tre ensartede stolpehuller (Fig. 5). Stolpehulsrækken afbrydes i sydvest af en større moderne nedgravning. Den bevarede del af stolpehulsrækken forløber over cirka 3,8 m. Den indbyrdes afstand mellem stolperne er 1,53 m (A370-A371) og 2,26 (A371-A372).

Stolpehulsrækken kan være et udsnit af et delvist bevaret hegn, hvis datering eller funktion ikke kan komme nærmere.

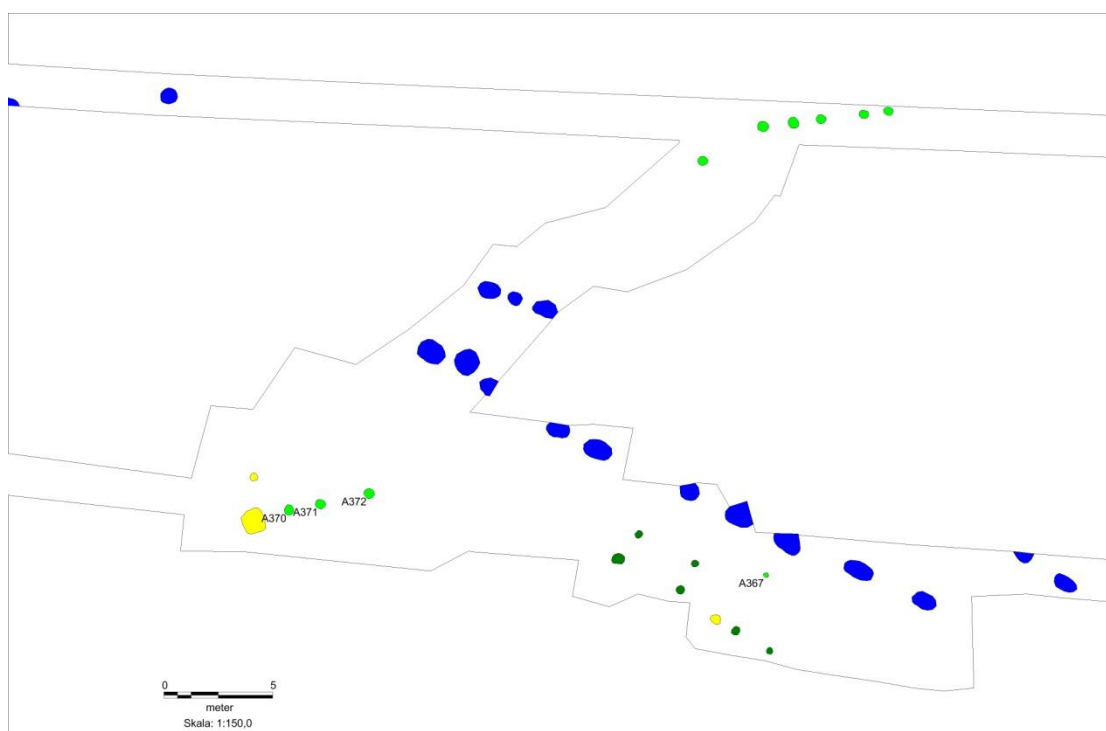

Fig. 5: Delvist bevarede hegn i form af korte rækker af stolpehuller (lys grøn).

Rækker af jordovne (kogegruber)

Dele af tre rækker kogegruber blev fundet i forundersøgelsen, og ved den lejlighed blev 2 af 20 kogegruber undersøgt (fig. 6). En kogegrube er et gravet hul i jorden, der blev foret med marksten. Oven på stenene blev et mindre bål antændt. Var formålet med kogegruberne at anvende dem som jordovne, blev dele af dyr lagt ned på stenene, når bålet var nedbrændt og havde opvarmet stenene. Oven på dyret kunne et dække af græstørv placeres for at holde på varmen. Før dyret blev placeret kunne de varme sten fordeles i flere gravede huller, således at forstå, at der ikke i alle kogegruber har været antændt ild. I forbindelse med rituelle handlinger kan rækker af kogegruber have været en slags ”ovne på stribe”, hvor i der er produceret rituelle måltider, eller bare måltider til en større

forsamling. Muligheden foreligger også at kogegruberne ikke skal ses som ovne i forbindelse med rituelle handlinger, men som en bål række, hvor det har været ilden på række, som et visuelt udtryk, der har haft en funktion og været formålet.

Under udgravningen blev yderligere fire kogegruber udgravet og dokumenteret (A396, A394, A381, A380). Jordprøver blev udtaget fra disse med henblik på søgning af makrofossiler eller trækul til C14-datering. Jordprøver blev hjemtaget fra fire andre kogegruber med samme formål (A391, A395, A386, A384). Der blev således i alt udgravet seks kogegruber (to i prøvegravningen og fire i udgravningen), hvorfra der blev udtaget jordprøver, og udtaget jordprøver af fire kogegruber, der ikke blev udgravet.

Kogegruberækkerne bestod af parallelle rækker med en indbyrdes afstand på cirka 3,70 m. Kogegruberne lå generelt højt i pløjemulden.

A379 viste sig ved nærmere undersøgelse ikke at være en kogegrube og de tre formodede kogegruberækker, er således indsnævret til bare to rækker.

Kogegruberækker kan findes for sig selv, men også ofte i forbindelse med samtidige eller ældre gravhøje (Christensen 1986: 29ff). De her undersøgte kogegruberækker syntes at have et forløb på marken syd for det undersøgte areal, hvor de kan have sammenhæng med den overpløjede gravhøj (SB 020109-6). Fundene fra den overpløjede gravhøj er dog udelukkende fra bondestenalder, og en eventuel senere genanvendelse af gravhøjen vil den forestående udgravning afsløre. Det vil derfor være hensigtsmæssigt at få kogegruberne fra aktuelle undersøgelser dateret, for at afklare de væsentlige fortidsminders sammenhæng og historik.

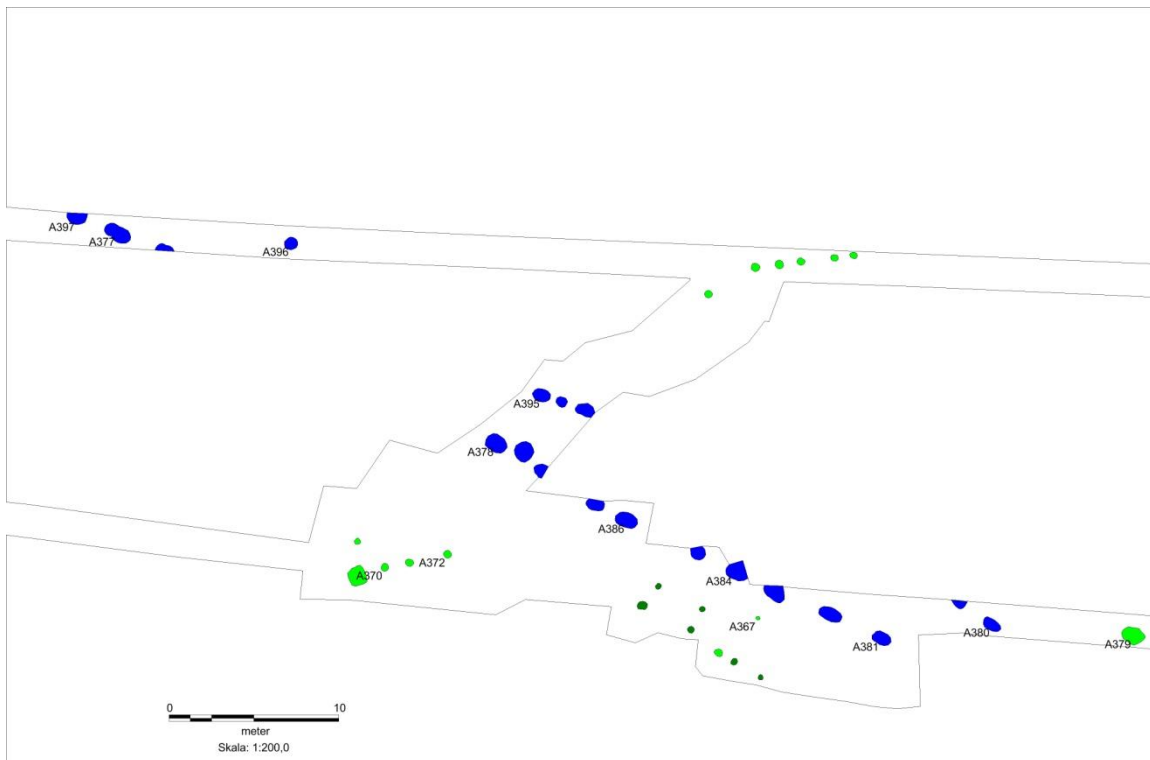

Fig. 6: Kogegruberækker (markeret med blå), hvor de undersøgte kogegruber er markeret med anlægsnumre. A377 og A378 blev undersøgt i forundersøgelsen. Den tredje række blev udgjort af anlægget A379, som ved nærmere undersøgelse viste sig at være en grube.

A380

Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (101 x 66 cm) og 26 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var let uregelmæssigt lige til rundede, bunden var let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af to lag, hvor det øverste lag (lag 1) bestod af gråbrunt leret sand blandet med undergrund. Bundlaget (lag 2) bestod af brunsort leret sand fyldt med ildpåvirkede sten.

A381

Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (101 x 76 cm) og 14 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var let uregelmæssige rundede, bunden var let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af et lag brunsort leret sand med op til knytnevstore ildpåvirkede sten. Anlægget var meget vandlidende.

A394

Kogegrube

Kogegruben var cirkulær i fladen (D:59 cm) og 17 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var rundede og bunden var ujævn. Kogegruben bestod af et lag brunsort leret sand med op til knytnævestore ildpåvirkede sten. Kogegruben lå højt i pløjemulden og den øverste del må derfor formodes at være bortpløjet.

A396

Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (153 x 91 cm) og 23 cm dyb. Siderne var let ujævnt rundede og bunden let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af et lag, der bestod af brunsort leret muldet sand fyldt med varmpåvirkede sten, hvor bare de største blev tegnet. Kogegruben lå højt i pløjemulden og den øverste del må derfor formodes at være bortpløjet.

A379

Grube (Anlægget blev i fladen tolket som en kogegrube, der udgjorde en tredje østlig række).

Gruben var tilnærmelsesvis cirkulær i fladen (D: 137 cm) med en dybde på 27 cm, nedgravet i leret sand. Siderne var ujævnt lige til rundede og bunden var ujævn. Gruben bestod af gråbrunt meget homogent sand og havde dermed ingen lighed med kogegruberne i området, med deres brunsorte fyld og de ildpåvirkede sten. Anlægget var dermed ikke en kogegrube, men en grube. Der er således ikke tegn på en tredje østlig række kogegruber, som antaget under prøvegravning.

Trækul til C14-datering

Der blev sendt trækul til C-14 datering af to kogegruber fra hver kogegruberække, hvori der var størst mængde trækul i de udtagne jordprøver (A378, A386, A394, A396).

Konklusion

Der blev ved den arkæologiske undersøgelse fundet en firestolpekonstruktion, et udsnit af to rækker kogegruber, et par delvist bevarede hegnsforløb, hvoraf det ene formodentlig er af nyere dato og få spredte stolpehuller. De løse stolpehuller, den erkendte huskonstruktion, det ene hegn og et par kogegruber blev udgravet i prøvegravningen.

I udgravningen blev de tre kogegruberækker fundet i forundersøgelsen undersøgt nærmere. De tre kogegruberækker blev til to, da en formodet kogegrube A379, viste sig at være en almindelig grube. Rækkerne bestod af i alt 19 kogegruber, hvoraf fire blev udgravet i udgravningen (ud over disse blev to udgravet i forundersøgelsen). Fra yderligere fire kogegruber blev der hjemtaget jordprøver til videre undersøgelser.

Kogegruberækker kan findes for sig selv, men også ofte i forbindelse med samtidige eller ældre gravhøje (Christensen 1986: 29ff). De her undersøgte kogegruberækker syntes at have et forløb på marken syd for det undersøgte areal, hvor de kan have sammenhæng med den overpløjede gravhøj (SB 020109-6). Fundene fra den overpløjede gravhøj er dog udelukkende neolitiske, og en eventuel senere genanvendelse af gravhøjen vil den forestående udgravning afsløre. De fleste kogegruber bliver når de findes i koncentrationer dateret til yngre bronzealder, men nyere undersøgelser har vist at samlinger af kogegruber også kan dateres til romersk jernalder (ROM 555 Stålmosegård, etp 1). Rækker af kogegruber findes dog typisk i bronzealderkontekst, hvor de ofte findes i rituelle landskaber (Jensen 2002:446ff). På baggrund af det, dateres de her fundne rækker ligeledes til yngre bronzealder.

Kogegruberækkernes sammenhæng med tilsvarende på tilstødende arealer mod syd, samt kogegruberækkernes ofte forbindelse med religiøse og rituelle handlinger gør, at disse udgør et udsnit af et landskab der periodevist har været benyttet rituelt fra tidlig bondestenalder og muligvis frem til år 0 (Jensen 2002:446).

Udgravningens data

Daglig udgravningsleder var museumsinspektør Ole Thirup Kastholm afløst af arkæolog Katrine Ipsen Kjær, som også var beretningsansvarlig. Stud.mag. Veronica Johansen fra Københavns Universitet deltog i prøvegravningen. Opmålingsopgaverne med GPS blev forestået primært af Ole Thirup Kastholm, med efterbearbejdning af Katrine Ipsen Kjær. Ansvarlig for undersøgelsen var Roskilde Museum v/museumsinspektør Ole Thirup Kastholm. Gravemaskine blev leveret af Entreprenørfirmaet Pi, Gadstrup.

Udgifter til forundersøgelsen og den efterfølgende arkæologiske nøddudgravning blev i henhold til museumslovens §27, stk. 4 afholdt af bygherre, Erik Svendsen. Sagens originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under J. nr.:ROM 3247 Højby Kærvej, etp. 3.

Katrine Ipsen Kjær
Arkæolog, Cand. Mag.
Roskilde Museum

Litteratur

Christensen 1986: En lang historie. I: *ROMU*. Årskrift fra Roskilde Museum.

Jensen, J. 2002: *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f. Kr.* Gyldendal.

Madsen, M. 2006: Udhuse på ben i oldtidens landskab. I: *Årbog for Køge Museum*.
S. 17-27.

Mikkelsen, M. 2012: "Dobbeltgårde" i yngre bronzealder. I (red.) Boddum, S., Mikkelsen, M. og
Terkildsen, N.: *Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab*. Yngre bronzealders
kulturlandskab vol. 2, 2012. Viborg Museum & Holstebro Museum. S. 41-67.

Ulriksen, J. Beretning over en arkæologisk undersøgelse af gravplads fra vikingetid,
Kirke Hyllinge sogn. Kirke Hyllinge Kirkebakke. ROM 1876. Stednr. 02.06.05.
Sb. 34. "KR. HYLLINGE-KIRKEBAKKE" Kr. Hyllinge sogn. Volborg herred.
Københavns amt

Vestergaard, A.K. Beretning for arkæologisk undersøgelse af STÅLMOSEGÅRD ETAPE I, Vindinge
sogn. ROM 555. Stednr. 2.05.12 -31. STÅLMOSEGÅRD, ETAPE I. Vindinge sogn. Tune herred.
Københavns amt.

Tidstavle

År	Periode	
1500	Nyere tid	Nyere tid
1050	Middelalder	Middelalder
900	Vikingetid	Yngre jernalder
775/800		
530	Germansk jernalder	Ældre jernalder
375		
160	Romersk jernalder	
Kr.f.		
500	Førromersk jernalder	Bronzealder
	Yngre bronzealder	
1000		
	Ældre bronzealder	
1700		
2400	Senneolitikum	Yngre stenalder
	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/ Mellemeolitikum B	
2800	Tragtbægerkultur/ Mellemeolitikum A	
3200	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum	
3900	Ertebøllekultur	
5400	Kongemosekultur	
6800	Maglemosekultur	Ældre stenalder
9000	Ahrensburgkultur	
10.000	Brommekultur	
11.500	Federmesserkultur	
12.000	Hamburgkultur	